

УДК 159.922.1+37.015.3

<https://doi.org/10.31652/2415-7872-2026-85-162-172>**ВЛАДИСЛАВ ШАХОВ**

<https://orcid.org/0000-0002-1069-9295>
vshahov75@gmail.com

кандидат психологічних наук, доцент,
Маріупольський державний університет
вул. Преображенська, 6, Київ

ВОЛОДИМИР ШАХОВ

<https://orcid.org/0000-0003-1535-2802>
shahovu2016@gmail.com

доктор педагогічних наук, професор,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ЙОЛАНТА ГУРАЛЬ-ПУЛРОЛА

<https://orcid.org/0000-0002-9696-9945>
jolagoralpolrola@gmail.com

доктор габілітований
заступник декана факультету педагогіки та психології
університет імені Яна Кохановського в м. Кельце, Польща

ПРОФЕСІЙНА САМОСВІДОМІСТЬ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ У ДИНАМІЦІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена дослідженню соціально-психологічних чинників становлення професійної самосвідомості студентів-психологів у динаміці фахової підготовки. Встановлено сприятливу динаміку зростання упродовж фахового навчання вибірки майбутніх практичних психологів з високим рівнем сформованості професійного Я-образу та професійної самооцінки потенціалу. Виявлено суперечливий характер формування професійної самооцінки результату через значну кількість носіїв неадекватного рівня, а також розповсюдженість проблеми недостатнього рівня комунікативного самоконтролю серед випускників-психологів. Зафіксовано, що провідними зовнішніми соціально-психологічними чинниками становлення професійної самосвідомості студентів-психологів є зміст професіограми психолога, наставництво викладачів і зразки діяльності професіоналів. Виявлено, що найбільш впливовими внутрішніми чинниками становлення професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів є їхня Я-концепція, навчально-професійна мотивація і ієрархія ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: професійна самосвідомість, професійне становлення, фахова підготовка, професійна Я-концепція, професійний Я-образ, професійна самооцінка, комунікативний самоконтроль.

VLADYSLAV SHAKHOV

<https://orcid.org/0000-0002-1069-9295>
vshahov75@gmail.com

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor,
Mariupol State University (Ukraine)
Preobrazhenska St. 6, Kyiv

VOLODYMYR SHAKHOV

<https://orcid.org/0000-0003-1535-2802>
shahovu2016@gmail.com

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University,
Ostrozhskogo str. 32, Vinnytsia

JOLANTA GORAL-POLROLA

<https://orcid.org/0000-0002-9696-9945>
jolagoralpolrola@gmail.com

Habilitated doctor of humanities
University Professor
Vice-Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology
Jan Kochanowski University of Kielce, Poland

PROFESSIONAL SELF-AWARENESS OF PSYCHOLOGY STUDENTS IN THE DYNAMICS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article is devoted to the study of socio-psychological factors of formation of professional self-awareness of psychology students in the dynamics of professional training. A favorable growth dynamics during professional training of a sample of future practical psychologists with a high level of formation of professional self-image and professional self-assessment of potential has been established. The contradictory nature of the formation of professional self-assessment of the result has been revealed due to a significant number of carriers of an inadequate level, as well as the prevalence of the problem of an insufficient level of communicative self-control among graduate psychologists. It has been recorded that the leading external socio-psychological factors of formation of professional self-awareness of psychology students are the content of the psychologist's professionogram, mentoring by teachers and examples of professional activities. It has been found that the most influential internal factors of formation of professional self-awareness of future practical psychologists are their self-concept, educational and professional motivation and hierarchy of value orientations. A favorable growth trend in the number of future psychologists with a high level of professional self-image formation during their professional training was recorded. It was found that the professional self-assessment of the result of psychology students has significant difficulties in forming due to the

prevalence of carriers of inadequate self-assessment. The dynamics of professional self-assessment of potential were found to be more favorable. At the same time, it was recorded that only slightly more than half of psychology graduates have a high level of communicative control.

Key words: *professional self-awareness, professional development, professional training, professional self-concept, professional self-image, professional self-esteem, communicative self-control.*

Становлення та розвиток професійної самосвідомості обумовлений низкою соціально-психологічних чинників, які сприяють формуванню творчої людської особистості, здатної реалізувати себе в особистому та професійному житті. Ці напрями реалізації співвідносяться з основними новоутвореннями студентського віку: спрямованістю у майбутнє, професійним самовизначенням, становленням світогляду тощо. Тому, розв'язуючи завдання вивчення провідних соціально-психологічних чинників становлення професійної самосвідомості в студентському віці, ми спиралися на розроблену українською психологічною школою суб'єктно-орієнтовану методологію психологічного дослідження (І. Бех, С. Максименко, В. Татенко та ін.) [3;9;15]. На основі визначених методологічних підходів до проблеми емпіричного дослідження чинників становлення професійної самосвідомості в студентському віці ми свідомі того, що професійна діяльність людини – полідетермінований процес із цілою низкою взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх чинників, які й спричиняють становлення такого феномену, як професійна самосвідомість особистості. Як складна динамічна система професійна самосвідомість виконує низку важливих функцій, що стосуються особистісно-професійного розвитку: професійне самовизначення, самооцінювання, саморегуляція, стабілізація професійного Я, професійне самовдосконалення, творчий саморозвиток, формування аксіологічної основи професійної діяльності [7, с. 197].

Метою статті є аналіз результатів емпіричного дослідження детермінації та динаміки становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів.

Конкретизованими завданнями дослідження постали:

- Визначення структурних компонентів професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів в динаміці їхньої фахової підготовки.
- Вивчення зовнішніх соціально-психологічних чинників становлення професійної самосвідомості студентів-психологів.
- Виявлення змісту та специфіки дії внутрішніх соціально-психологічних чинників становлення професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів.

Емпіричне дослідження соціально-психологічних чинників становлення професійної самосвідомості майбутніх фахівців проводилося зі студентами 1-4 курсів першого (бакалаврського) освітнього рівня, освітніх програм «Практична психологія» та «Психологія» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського та Українського державного університету імені М.П. Драгоманова. Дослідження реалізоване упродовж 2018-2024 рр. Остаточна вибірка склала 363 респондентів, з них 292 особи жіночої статі та 71 осіб чоловічої статі. Участь усіх студентів у нашому дослідженні базувалась виключно на їхній добровільній згоді. Порівняння діагностичних показників студентів-психологів обох названих вище університетів не виявило статистично достовірних відмінностей, тому ці показники аналізувалися як загальний масив даних.

На основі теоретико-методологічного аналізу феномену професійної самосвідомості та відповідно до її структурно-функціональної моделі, ми підібрали й апробували психодіагностичні методи дослідження. Загалом застосовувались такі методи, як тестування, анкетування, експеримент, ранжування, визначення середніх значень і відсоткових співвідношень, контент-аналіз, кореляційний, дисперсійний аналіз.

Вищевикладені завдання зумовлювали алгоритм проведення дослідження з відповідним діагностичним інструментарієм. Так, перший крок спрямовувався на вивчення змісту та динаміки структурних компонентів професійної самосвідомості студентів-психологів. У запропонованій моделі становлення професійної самосвідомості майбутнього психолога акцентовано увагу на когнітивному, емоційному і конативному компонентах сформованої самосвідомості, показниками яких є образ Я, самооцінка і рівень самоконтролю відповідно. Мотиваційно-ціннісний компонент та його ключовий показник – самоактуалізація, не потрапив у фокус емпіричного дослідження чинників становлення професійної самосвідомості, оскільки, на нашу думку, він більше співвідноситься не з професійною самосвідомістю, а з професійною спрямованістю.

Другим кроком дослідження було вивчення зовнішніх соціально-психологічних чинників становлення професійної самосвідомості студентів-психологів, як-от: соціального престижу професії та професіограми психолога, освітньої парадигми ЗВО, наставництва викладачів і зразків діяльності професіоналів. При цьому були застосовані такі дослідницькі методи, як аналіз статистичних даних вступних кампаній ЗВО України, контент-аналіз нормативної освітньої документації (стандарт підготовки психолога, професійний стандарт підготовки практичного психолога, освітні програми), тестування, анкетування студентів.

Третій крок нашого емпіричного дослідження передбачав вивчення внутрішніх соціально-

психологічних чинників становлення професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів, а саме: мотивації вибору ними професії, їхньої навчально-професійної мотивації, ціннісних орієнтацій, змісту Я-концепції, рівня рефлексивності та прагнення до саморозвитку. Діагностичними знаряддями цього етапу дослідження постали тестування та авторська анкета.

При дослідженні професійної самооцінки майбутніх практичних психологів ми послуговувались методикою діагностики професійної самооцінки (модифікація О. Столярчук) [14, с. 213-214].

Рівень самоконтролю відображає конативний аспект Я-концепції, особливо значущий для професійної діяльності психолога. Тому в нашому емпіричному дослідженні ми застосували методику діагностики самоконтролю у спілкуванні [2, с. 195].

На другому етапі дослідження у межах вивчення зовнішньої соціально-психологічної детермінації становлення професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів для встановлення дієвості чинника соціального престижу професії було застосовано метод контент-аналізу рейтингів престижності професій за матеріалами вступних кампаній.

Водночас, для встановлення особистісного аспекту (позиції самих студентів-психологів) було використане авторське *анкетування*. У розробленій нами авторській анкеті фігурувало питання щодо оцінки респондентами престижності психологічного фаху у вітчизняному суспільстві та в їхньому особистому розумінні.

Застосування репертуарного тесту особистісних конструктів Дж. Келлі [10] дозволило предметно вивчити зміст уявлень студентів про професійно важливі якості психолога як значущого компонента його професіограми.

Третій крок констатувального етапу дослідження, присвячений вивченню внутрішньої соціально-психологічної детермінації становлення професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів, базувався на застосуванні методів анкетування, тестування і ранжування. Зокрема, питання, спрямоване на вивчення мотивації вибору професії психолога, фігурувало в анкетуванні. Для вивчення навчально-професійної мотивації студентів психологів була застосована методика вивчення мотивів навчальної діяльності [6, с. 102].

Для виявлення актуальних ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів нами була використана методика «Ціннісні орієнтації» американського психолога Мілтона Рокича [11].

Одним із провідних внутрішніх чинників становлення професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів є зміст їхньої Я-концепції. При дослідженні цього феномену ми послуговувались такими діагностичними знаряддями, як тест 20-ти висловлювань про себе, модифікований на основі методики вивчення емпіричних настановлень особистості М. Куна, Т. Макпарленда [4, с. 17-19] та методика особистісного диференціалу [5].

Для дослідження загальної самооцінки, яка репрезентує емоційний компонент професійної самосвідомості досліджуваних, ми використали опитувальник Г. М. Казанцевої «Діагностика загальної самооцінки» [14, с. 166-167]. За допомогою даної методики визначається загальне ставлення особистості до себе.

Завершувало процедуру діагностики емоційного компонента професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів виявлення рівня їхньої самоповаги за допомогою методики «Шкала вимірювання рівня самоповаги» [6, с. 167]. За допомогою цієї методики ми визначали ступінь позитивності ставлення майбутніх психологів до себе: задоволеність собою, прийняття себе, позитивне ставлення до себе, узгодженість реального й ідеального Я.

На підставі аналізу наукових джерел було доведено, що професійна самосвідомість постає значущою характеристикою особистісно-професійного становлення студентів-психологів, чинником успішності їхньої фахової підготовки й ефективності майбутньої професійної діяльності. Відтак, дослідження динаміки професійної самосвідомості майбутніх практичних психологів в умовах фахової підготовки дозволяє виявити сильні сторони та вразливі аспекти становлення цього феномену, що і стало первинним предметом нашого емпіричного дослідження.

Ключовим показником когнітивного компоненту професійної самосвідомості фахівця є його професійний Я-образ, що формується внаслідок реалізації особистістю функції самопізнання. Рухаючись індивідуальною освітньою траєкторією, студент опановує стандарт особистості та діяльності психолога, а приміряючи цей стандарт до власних характеристик, формує образ власного професійного «Я».

Застосувавши методику діагностики рівня сформованості професійного Я-образу О. Сергєєнкової, ми виявили нелінійну динаміку цього компоненту професійної самосвідомості студентів-психологів упродовж їхньої фахової підготовки, що показано у таблиці 1.

Показники сформованості професійного образу «Я» студентів-психологів

Рівні	Кількість носіїв (%)			
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс
Низький	2,00	0,01	1,00	0,01
Середній	45,00	46,00	41,01	27,01
Високий	53,00	54,00	58,01	73,00

Природно, що на початку фахового навчання формування професійного Я-образу студентів-психологів лише стартує, хоча більше половини з них вже мають досить чітке уявлення про власні особистісно-професійні характеристики. Про це свідчить значна кількість носіїв високого рівня професійного образу «Я» (53,00%). Натомість, лише 2,00% досліджуваних нами першокурсників, є носіями низького рівня. На другому курсі вибірка студентів – носіїв цього рівня взагалі анулюється, як і серед випускників. Упродовж фахового навчання відбувається збільшення носіїв високого рівня професійного образу «Я», що свідчить про деталізацію та поглиблення студентами-психологами обізнаності щодо власних фахових характеристик. Особливо інтенсивно це відбувається під час завершення бакалаврського навчання, що пов'язано з проходженням студентами активної виробничої практики. Однак серед третьокурсників з'являється невелика кількість носіїв низького рівня (1%), що свідчить про послаблення чіткості бачення себе в ролі фахівця упродовж третього року навчання.

Загалом, встановлене переважання носіїв високого рівня сформованості професійного Я-образу є сприятливою тенденцією динаміки цього компоненту фахової самосвідомості майбутніх практичних психологів. Водночас, різке зростання кількості носіїв високого рівня сформованості професійного образу «Я», характерне для випускників, все-таки не дає оптимальної картини, оскільки близько 30% досліджуваних майбутніх психологів, носіїв середнього рівня, не мають повномірної картини бачення себе як фахівця.

Стрижнем фахової Я-концепції як продукту становлення професійної самосвідомості вважається професійна самооцінка. Її започаткування відбувається ще на етапі вибору професії, а під час фахового навчання формування професійної самооцінки набуває інтенсивного характеру. Дослідження нами динаміки формування цього феномену у студентів-психологів спирається на розгляд таких компонентів професійної самооцінки, як самооцінка фахових знань, самооцінка професійних умінь і навичок, самооцінка фахових переконань, самооцінка професійних якостей, а також диференціацію професійної самооцінки на самооцінку результату (оцінка досягнутого і задоволеність чи незадоволеність результатами) та самооцінки потенціалу (оцінка своїх потенціальних можливостей, віра в себе, впевненість у собі як професіоналі) [14].

Першочергово ми досліджували рівень та динаміку професійної самооцінки результату. Застосування діагностичної методики О. Столярчук дозволило виявити сприятливу динаміку зростання кількості носіїв адекватної самооцінки актуальних фахових знань серед досліджуваних студентів-психологів (рис. 1). Хоча на третьому курсі їхня вибірка дещо зменшується, але на випускному, четвертому курсі майже подвоюється порівняно з початком фахового навчання. Втім, маємо констатувати, що загальна кількість носіїв адекватної самооцінки фахових знань серед випускників, яка становить лише 55% загальної вибірки, є далекою від ідеалу.

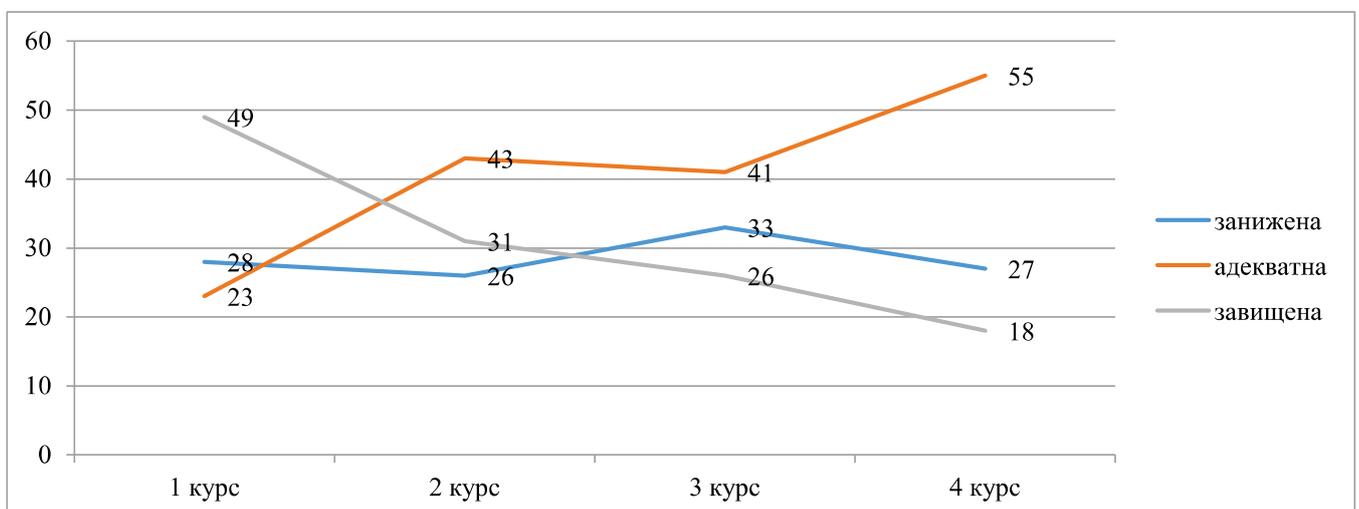

Рис.1. Динаміка самооцінки студентами фахових знань (результат) (у % носіїв)

Позитивною є виявлена тенденція зменшення кількості носіїв завищеної самооцінки професійних знань. Майже половина досліджуваних першокурсників (49,00%) схильні переоцінювати свою фахову компетентність, однак по мірі просування їхньої професійної підготовки самооцінка фахових знань стає адекватнішою, про що свідчить лінійне зменшення вибірки.

Деяко більше четвертої частини першокурсників (28,00%) недооцінюють власну фахову компетентність, під час другого курсу їхня кількість несуттєво зменшується, на третьому курсі досягає піку чисельності (третина студентів-психологів). Припускаємо, що це пов'язано з проходженням активної виробничої практики, яка виявляє прогалини в академічних знаннях студентів-психологів. На випускному курсі підготовка до підсумкової атестації та виконання бакалаврської роботи деяко збільшує самооцінку студентами власної професійної компетентності, позаяк кількість носіїв заниженої самооцінки зменшується до 27,00%.

Деяко кращою виявлено динаміку самооцінки фахових умінь і навичок майбутніх психологів. Хоча серед досліджуваних нами першокурсників більше половини (54,00%) недооцінюють свої фахові уміння та навички, але впродовж професійного навчання вибірка таких студентів лінійно зменшується, досягаючи 21,00% випускників (рис. 2).

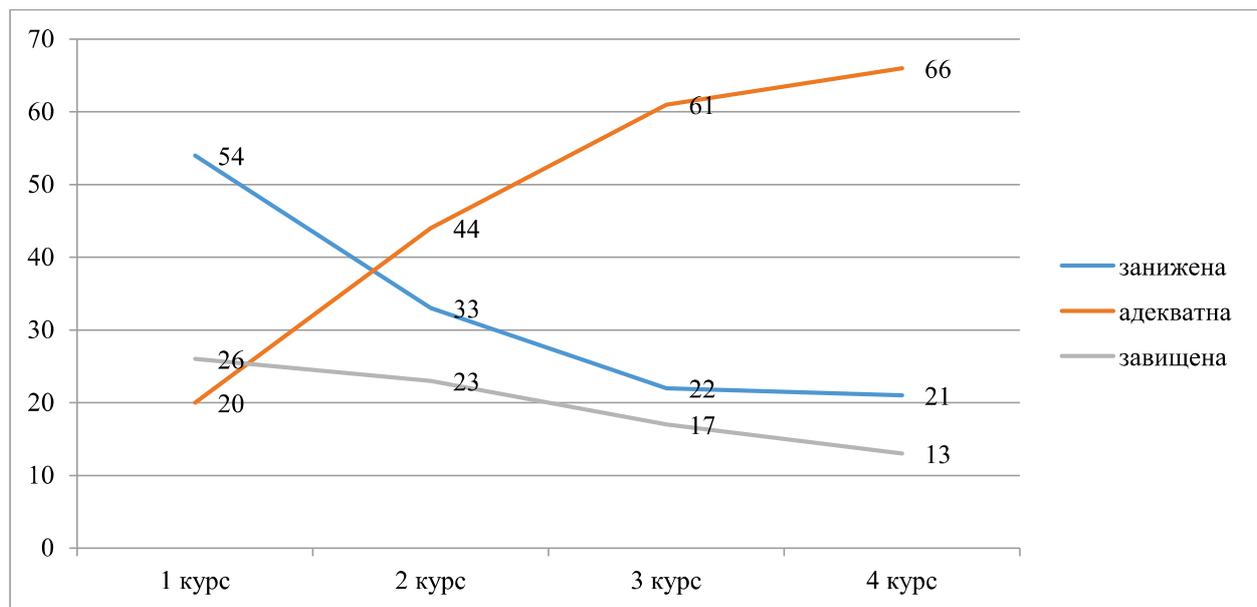

Рис. 2. Динаміка самооцінки студентами фахових умінь і навичок (результат)(у % носіїв)

Такий же низхідний тренд зафіксовано й щодо носіїв завищеної самооцінки фахових умінь і навичок, кількість яких до завершення професійного навчання зменшується удвічі, порівняно з його початком.

Разом з тим, зафіксовано зростання чисельності носіїв адекватної самооцінки фахових умінь і навичок майбутніх психологів. Хоча серед першокурсників лише п'ята частина адекватно оцінює свої фахові компетентності, однак до четвертого курсу їхня кількість досягає 66,00%.

Найбільш виразні труднощі оцінювання студентами-психологами своїх фахових переконань встановлено у плані масової переоцінки ними означеного компонента професіоналізму, оскільки серед першокурсників фігурує 66,00% носіїв завищеної самооцінки фахових переконань (рис. 3).

Прикметно, що на другому курсі вибірка цих студентів стає ще численнішою (73,00%). Цей рік навчання є також піковим й щодо кількості носіїв заниженої самооцінки професійних переконань, натомість вибірка носіїв адекватної самооцінки серед другокурсників сягає лише 16,00%. Лише після перетину екватору бакалаврського навчання активізується процес об'єктивізації самооцінювання, який триває до завершення фахової підготовки. Однак серед випускників все ще багато (27,00%) є носіями завищеної самооцінки професійних переконань.

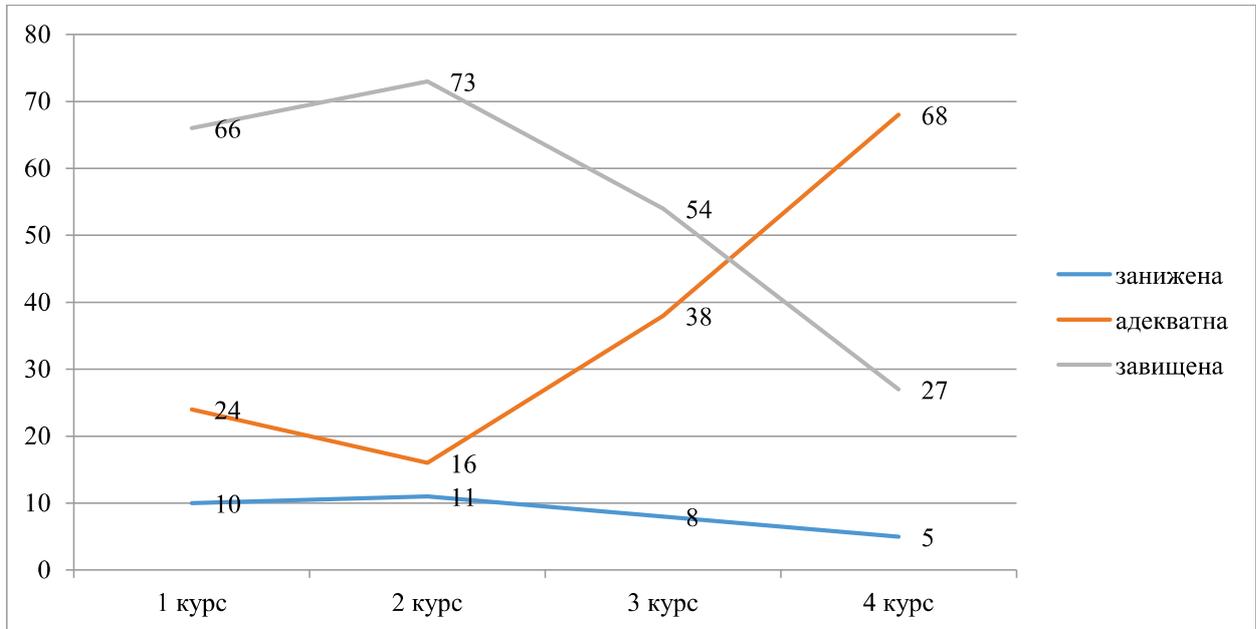

Рис. 3. Динаміка самооцінки студентами професійних переконань (результат) (у % носіїв)

Ця ознака – великий обсяг носіїв завищеної самооцінки – посилена щодо оцінки студентами своїх фахових якостей. Загалом динаміка саме цього парціального прояву професійної самооцінки результату студентів-психологів виявилась найбільш проблемною, оскільки на початку фахового навчання вибірка носіїв адекватної самооцінки фахових компетентностей становить лише 14,00%, а до його завершення зростає лише до 47,00%. (рис. 4).

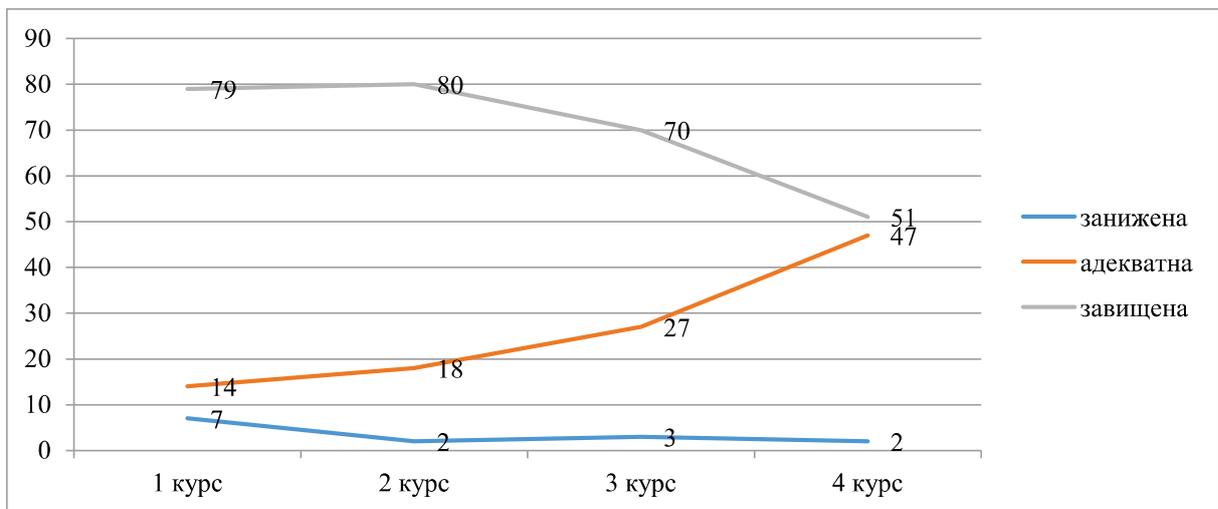

Рис. 4. Динаміка самооцінки студентами фахових якостей (результат) (у % носіїв)

Припускаємо, що це є наслідком домінування компетентнісної парадигми в освітньому просторі ЗВО. Незначна частина студентів-психологів, що взяли участь у нашому дослідженні, схильні недооцінювати свої професійно значущі якості, причому до завершення навчання їхня вибірка майже нівелюється. Втім, як уже зазначалося, привертає увагу виявлений несприятливий факт домінування вибірки носіїв завищеної самооцінки фахових якостей серед студентів-психологів 1-4 курсів ОС бакалавр.

Отже, аналіз результатів діагностики професійної самооцінки серед майбутніх практичних психологів виявив, що впродовж фахової підготовки її динаміка є позитивною в плані об'єктивізації, однак кількість носіїв адекватної самооцінки є замалою серед випускників. Ця тенденція стосується всіх парціальних проявів професійної самооцінки результату.

Важливу роль у професіоналізації майбутніх психологів відіграє активізація їхніх особистісно-професійних ресурсів, складовою яких є адекватне оцінювання студентами власного фахового потенціалу, що стало предметом нашого подальшого емпіричного дослідження. При діагностиці

парціальних компонентів потенціалу професійної самооцінки встановлено загальну тенденцію переважання досліджуваних носіїв високого рівня серед майбутніх психологів (рис. 5).

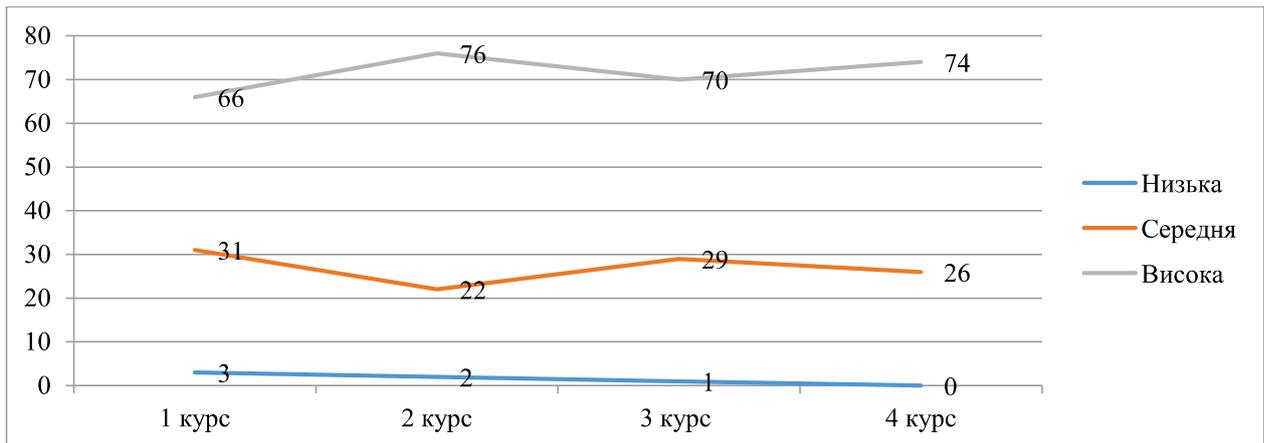

Рис. 5. Динаміка самооцінки студентами потенціалу фахових знань (у % носіїв)

Дослідженням показників самооцінки студентами потенціалу фахових знань виявлено незначну кількість носіїв низького рівня.

Статистика носіїв середнього рівня самооцінки потенціалу фахових знань коливається в межах 30,01 %; упродовж професійної підготовки. Деяке зменшення цієї вибірки зафіксоване щодо другокурсників на тлі зростання серед них носіїв високого рівня самооцінки фахових знань (потенціалу). Щодо третьокурсників спостерігається зворотна тенденція. Серед випускників виявлено близько 26,01% носіїв середнього рівня (26,00%) та, відповідно, майже дві третини четвертокурсників (74,01%) оцінюють свій потенціал фахових знань як високий.

Дещо критичніше опитані нами майбутні психологи оцінюють потенціал своїх фахових компетентностей, про що свідчать статистичні дані (рис. 6).

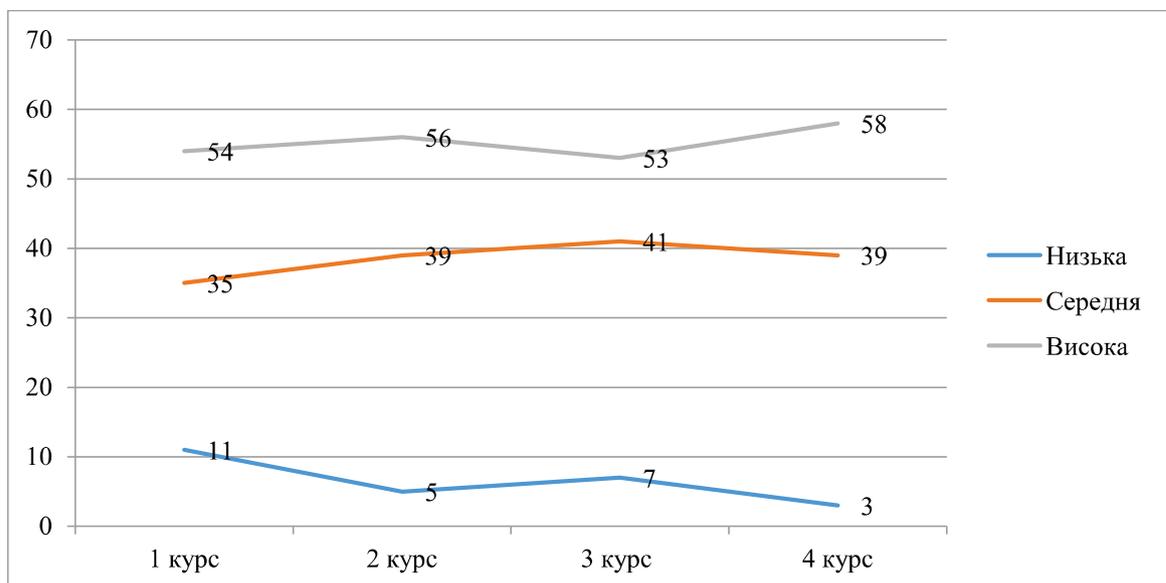

Рис. 6. Динаміка самооцінки студентами потенціалу професійних компетенцій (у % носіїв)

Більше десяти відсотків (11,01%) першокурсників мають низький рівень самооцінки, проте до завершення фахового навчання ця вибірка зменшується до 3,00%. Натомість, впродовж фахового навчання зростає чисельність носіїв середнього та високого рівнів самооцінки потенціалу професійних компетенцій серед студентів-психологів. Певним випробувальним моментом є третій рік навчання, коли на тлі зменшення кількості респондентів з високим рівнем самооцінки поповнюються вибірки носіїв середнього та низького рівнів. Загалом, можна говорити про помірковану оцінку майбутніми психологами потенціалу власної фахової компетентності в динаміці професійної підготовки, оскільки більше п'ятидесяти відсотків випускників (58,00%) позначили його як високий.

Під час дослідження нами встановлено, що найвищими показниками на тлі інших парціальних проявів потенціалу професійної самооцінки характеризується самооцінка фахових переконань, оскільки зафіксовано 84,00% носіїв високого рівня студентів-психологів. На другому курсі їх чисельність досягає позначки 94,00%, але впродовж другої половини бакалаврського навчання дещо знижується (рис. 7).

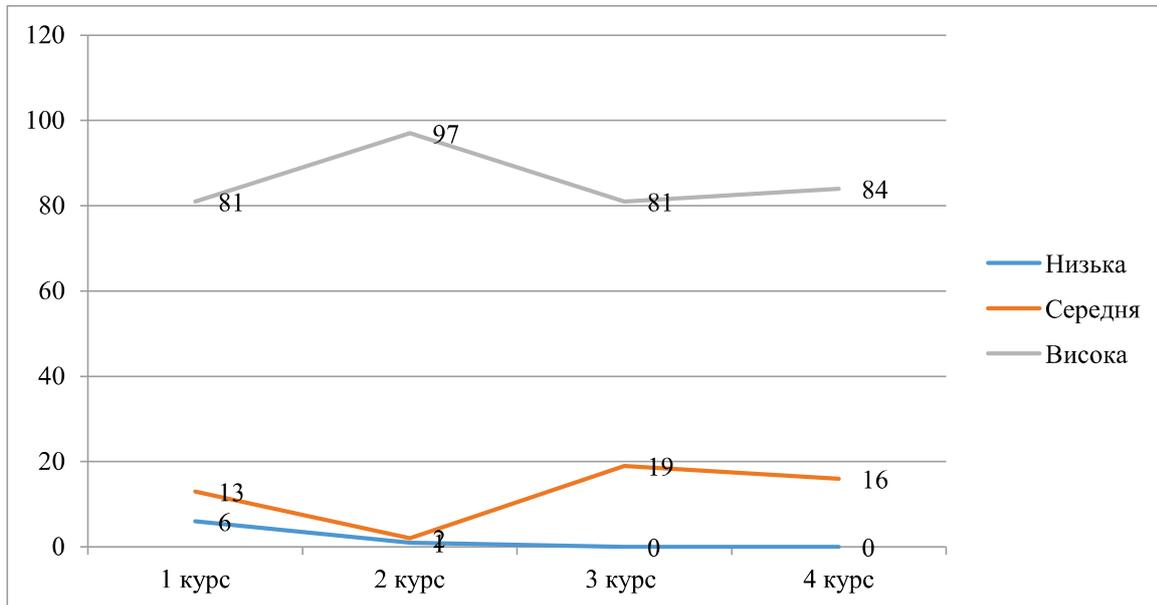

Рис. 7. Динаміка самооцінки студентами фахових переконань (потенціал)(у % носіїв)

Щодо цієї самооцінки виявлено обмаль студентів першого та другого курсів, які обмежують рівень сформованості свого фахового світогляду, а серед третьо- та четвертокурсників їх кількість взагалі нівелюється. Також встановлено, що менш критично оцінюють свій світоглядний потенціал студенти другого курсу, а найбільш критично – третьокурсники.

Загалом сприятливу динаміку зафіксовано й щодо самооцінки потенціалу формування фахових якостей студентів-психологів (рис. 8). Серед першокурсників, другокурсників і четвертокурсників відсутні ті, хто вважає цей потенціал низьким, лише незначна кількість студентів третього курсу (3,00%) є носіями низького рівня самооцінки фахових якостей (потенціал). Починаючи з третього року навчання, збільшується кількість студентів з середнім рівнем самооцінки, яка у випускників сягає 18,00%.

Суттєве зростання вибірки майбутніх психологів з високим рівнем цієї самооцінки упродовж другого курсу надалі поступається зниженню їхньої чисельності, але навіть по завершенню фахового навчання кількість носіїв високого рівня самооцінки студентами професійних якостей (потенціал) становить понад 80,00%.

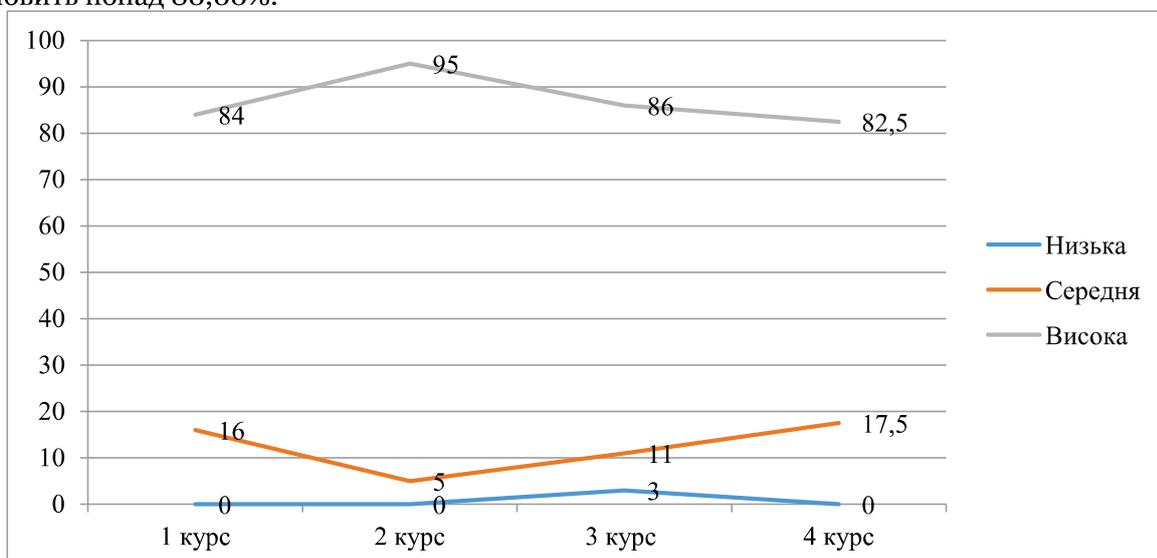

Рис. 8. Динаміка самооцінки студентами професійних якостей (потенціал)(у % носіїв)

У межах вивчення динаміки структурних компонентів професійної самосвідомості майбутніх психологів як конативного прояву у фокус нашого емпіричного дослідження потрапив *комунікативний самоконтроль* (Методика М. Снайдер, Додаток А.4). Динаміка розподілу студентів за його рівнями залишається загалом стабільною під час фахового навчання (табл. 2).

Проведене нами емпіричне дослідження й узагальнення статистичних даних свідчить про не надто рівномірний розподіл загальної вибірки майбутніх психологів на носіїв середнього та високого рівня комунікативного самоконтролю впродовж перших трьох років бакалаврського навчання.

Таблиця 2

Показники комунікативного самоконтролю студентів-психологів

Рівні	Кількість носіїв (%)			
	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс
Низький	12,00	12,00	10,00	14,00
Середній	42,00	48,00	48,00	34,00
Високий	46,00	40,00	42,00	52,00

Аналіз діагностичних даних показав, що вибірка носіїв високого рівня самоконтролю зменшується на другому курсі навчання (припустимо, що студенти знижують рівень контролю і відповідальності, успішно подолавши адаптаційний період до навчання у ЗВО), а згодом виявлено висхідну динаміку носіїв цього рівня самоконтролю. Особливо суттєво (більше, ніж на 10,00%) зростає кількість студентів з високим рівнем самоконтролю під час випускного року навчання. Однак на цьому курсі збільшується майже на 4,00% вибірка студентів, що мають низький рівень самоконтролю, і стає найбільш численною, порівняно з іншими роками навчання майбутніх психологів на бакалавраті. Низький комунікативний контроль свідчить про те, що ці студенти більш відкриті в спілкуванні, мають більш стійкий образ «Я», але мало піддаються змінам у різних ситуаціях, і взагалі, вони не вважають за потрібне змінюватися залежно від ситуацій. Така комунікативна ригідність може заважати розвитку професійної самосвідомості цих студентів.

Внаслідок застосування кореляційного аналізу виявлено пряму кореляцію між всіма компонентами професійної самооцінки результату майбутніх фахівців і професійним Я-образом.

Також зафіксовано прямі кореляційні зв'язки між самооцінкою професійних переконань (результат), самооцінкою професійно значущих якостей і рівнем самоконтролю. Ці прямі кореляційні зв'язки виразно свідчать про комплексний характер формування фахової самосвідомості студентів-психологів.

Висновки. Отже, перший етап нашого емпіричного дослідження був спрямований на вивчення змісту та динаміки компонентів професійної самосвідомості майбутніх психологів упродовж здобуття ними першого бакалаврського рівня вищої освіти. Зафіксовано сприятливу динаміку зростання кількості майбутніх психологів з високим рівнем сформованості професійного Я-образу упродовж їхнього фахового навчання. Встановлено, що професійна самооцінка результату студентів-психологів має суттєві складності формування через розповсюдженість носіїв неадекватної самооцінки. Більш сприятливою виявлено динаміку професійної самооцінки потенціалу. Водночас зафіксовано, що лише трохи більше половини випускників-психологів мають високий рівень комунікативного контролю.

В межах емпіричного дослідження було проаналізовано динаміку та детермінацію становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів. Констатувальний етап дослідження базувався на послідовному вивченні структурних компонентів професійної самосвідомості студентів-психологів в динаміці їхнього фахового навчання, а згодом – дослідженні зовнішніх і внутрішніх соціально-психологічних чинників становлення фахової самосвідомості.

Встановлено сприятливу динаміку зростання упродовж фахового навчання вибірки майбутніх психологів з високим рівнем сформованості професійного Я-образу. Виявлено суперечливий характер формування професійної самооцінки результату через значну кількість носіїв неадекватного (завищеного чи заниженого) рівня. Об'єктивізація фахової самооцінки студентів-психологів розповсюджується лише на самооцінку їхньої фахової компетентності (знань, умінь і навичок), що зумовлено впливом зовнішніх чинників її формування (оцінка навчальних досягнень викладачами та результати проходження виробничої практики). При аналізі майбутніми психологами своїх фахових переконань і значущих якостей більшість перебільшує ступінь їх сформованості через стихійний характер становлення цих компонентів професійної самооцінки. Більш сприятливою виявлено динаміку професійної самооцінки потенціалу. Водночас зафіксовано, що лише трохи більше половини випускників-психологів мають високий рівень комунікативного самоконтролю.

Література

1. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2003. 20 с.
2. Антонова Н. О., Рибачук Л. І. Дослідження взаємозв'язку особливостей темпераменту та показників особистісної зрілості студентів-психологів (з використанням нових авторських методик дослідження). *Практична психологія та соціальна робота*. 2012. №12. С. 1–25.
3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник. М-во освіти України. Ін-т змісту і методів навч. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
4. Бушуєва Т. В., Отич Д. Д. Змістові особливості Я-концепції як копінг-ресурсу стратегій копінг-поведінки студентів-психологів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2012. №37. С. 312–317.
5. Василькевич Я. З. Семантичний диференціал як метод психологічного аналізу особистісного смислоутворення. *Психолінгвістика*. 2009. Вип. 3. С. 34–40.
6. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія: практикум: навч. посіб. Київ : Каравела, 2010. 280 с.
7. Галузяк В. М. Структурно-функціональні особливості професійної самосвідомості вчителя. Наукові записки *Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : «Педагогіка і психологія»*. Випуск 43. Вінниця, 2015. С. 192–197.
8. Зайцева І. В. Мотивація учіння студентів : монографія. За ред. П. Г. Лузана. Ірпінь, 2000. 191 с.
9. Максименко С. Д. Психологія особистості: парадигма життєтворення. *Психологія і суспільство*. 2006. №4 (26). С. 8–53.
10. Мейжис І. А., Гожий О. П., Єрещенко В. О., Козуб О. Використання методу рангових решіток у дослідженнях соціальних проблем. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Комп'ютерні технології*. 2010. Т. 134. Вип. 121. С. 206–214.
11. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича: Психологія. Енциклопедія практичної психології. URL: http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm (дата звернення : 28.10.2021).
12. Подшивайлова Л.І. Вступ до спеціальності : психологія. Модуль 2 : навч.-метод. посіб. 2-ге вид., доопр. та доповн. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2013. 220 с.
13. Столярчук О. А. Психологія становлення особистості фахівця в умовах різновекторності універсуму : монографія. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2018. 294 с.
14. Столярчук О. А. Психологічні особливості формування самооцінки майбутніх учителів в умовах криз професійного навчання : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2012. 207 с.
15. Татенко В. О. Суб'єктна психодіагностика : критеріальна модель. Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / ред. С. Д. Максименка. Київ : 2002. Т. IV. Ч. 6. С. 143–156.
16. Шахов Володимир, Шахов Владислав. Ієрархія психологічних детермінант розвитку професійної ідентичності студентів – майбутніх психологів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2020. Випуск 63. С.227-232. <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2020-63-227-232>

References

1. Andriiuchuk I. P. (2003). Formuvannia pozytyvnoi Ya-kontseptsii osobystosti maibutnykh praktychnykh psykholohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of a positive self-concept of the personality of future practical psychologists in the process of professional training]: avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk : spets. 19.00.07 «Pedahohichna ta vikova psykholohiia». Kyiv, 2003. 20 s.
2. Antonova N. O., Rybachuk L. I. (2012). Doslidzhennia vzaemozv'язku osoblyvostei temperamentu ta pokaznykyv osobystisnoi zrilosti studentiv-psykholohiv [Research on the relationship between temperament characteristics and indicators of personal maturity of psychology students] (z vykorystanniam novykh avtorskykh metodyk doslidzhennia). *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*. 2012. №12. S. 1–25.
3. Bekh I. D. (1998). Osobystisno zoriientovane vykhovannia [Personality-oriented education]: naukovometodychnyi posibnyk. M-vo osvity Ukrainy. In-t zmistu i metody navch. Kyiv : IZMN, 204 s.
4. Bushuieva T. V., Otych D. D. (2012). Zmistovi osoblyvosti Ya-kontseptsii yak kopinh-resursu stratehii kopinh-povedinky studentiv-psykholohiv [Content features of the self-concept as a coping resource of coping behavior strategies of psychology students]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 12: Psykholohichni nauky*. №37. S. 312–317.
5. Vasylykevych Ya. Z. (2009). Semantychnyi dyferentsial yak metod psykholohichnoho analizu osobystisnoho smysloutvorennia [Semantic differential as a method of psychological analysis of personal meaning formation]. *Psykholinhvistyka*. Vyp. 3. S. 34–40.
6. Voloshyna V. V., Dolynska L. V., Stavyska S. O., Temruk O. V. (2010). Zahalna psykholohiia: praktykum [General Psychology: Practicum]: navch. posib. Kyiv : Karavela, 280 s.
7. Haluziak V. M. Strukturno-funktsionalni osoblyvosti profesiinoi samosvidomosti vchytelia [Structural and functional features of a teacher's professional self-awareness]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. Kotsiubynskoho. Serii 12: «Pedahohika i psykholohiia»*. Vypusk 43. Vinnytsia, 2015. S. 192–197.
8. Zaitseva I. V. (2000). Motyvatsiia uchinna studentiv [Student learning motivation]: monohrafiia. Za red. P. H. Luzana. Irpin, 191 s.

9. Maksymenko S. D. (2006). Psykholohiia osobystosti: paradyhma zhyttiestvorennia [Personality Psychology: The Life-Creation Paradigm]. *Psykholohiia i suspilstvo.* №4 (26). S. 8–53.
10. Meizhys I. A., Hozhyi O. P., Yereshchenko V. O., Kozub O. (2010). Vykorystannia metodu ranhovykh reshitok u doslidzhenniakh sotsialnykh problem [Using the rank-order lattice method in research on social problems]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Ser. : Kompiuterni tekhnolohii.* T. 134. Vyp. 121. S. 206–214.
11. Metodyka «Tsinnisni oriantatsii» M. Rokycha [Value orientations" by M. Rokych]: *Psykholohis. Entsyklopediia praktychnoi psykholohii.* URL: http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm (data zvernennia : 28.10.2021).
12. Podshyvailova L.I. (2013). Vstup do spetsialnosti : psykholohiia [Introduction to the specialty: psychology]. *Modul 2 : navch.-metod. posib. 2-he vyd., doopr. ta dopovn.* Kyiv : Kyivsk. un-t imeni Borysa Hrinchenka,. 220 s.
13. Stoliarchuk O. A. (2018). *Psykholohiia stanovlennia osobystosti fakhivtsia v umovakh riznovektornosti universumu : monohrafiia.* Kremenchuk : PP Shcherbatykh O.V., 2018. 294 s.
14. Stoliarchuk O. A. (2012). *Psykholohichni osoblyvosti formuvannia samoostinky maibutnikh uchyteliv v umovakh kryz profesiinoho navchannia [Psychological features of the formation of self-esteem of future teachers in conditions of professional training crises] : dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07.* Kyiv, 2012. 207 s.
15. Tatenko V. O. (2002). *Subiektna psykhodiagnostyka : kryterialna model [Subjective psychodiagnostics: criterion model].* Zb. nauk. pr. In-tu psykholohii im. H. S. Kostiuksa APN Ukrainy / red. S. D. Maksymenka. Kyiv : 2002. T. IV. Ch. 6. S. 143–156.
16. Shakhov Volodymyr, Shakhov Vladyslav. *Ierarkhiia psykholohichnykh determinant rozvytku profesiinoi identychnosti studentiv – maibutnikh psykholohiv. [Hierarchy of psychological determinants of the development of professional identity of students – future psychologists] *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: pedahohika i psykholohiia.* 2020. Vypusk 63. S.227-232.*

Надійшла до редакції / Received: 23.12.2025

Схвалено до друку / Accepted: 10.02.2026